МОЛОДА СПОРТИВНА НАУКА УКРАЇНИ, 2007.
Медико-біологічні та психолого-педагогічні аспекти спорт. тренування. Т.IV. С.201-207.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Наталія ПАВЛОВА

Східноукраїнський національний університет імені В. Даля, м. Луганськ

«Щоб виховати дитину розумною і розсудливою, зробіть її міцною і здоровою: хай працює, діє, бігає, кричить, хай вона знаходиться в постійному русі!»

Ж.Ж. Руссо

Мета дослідження – розробка моделі і технології формування життєвих цінностей молодших школярів на уроках фізичної культури.

Завдання: 1**.** Виявити передумови розвитку особистості учнів початкової школи на уроках фізичної культури. 2**.** Розробити модель життєвих цінностей учнів початкової школи на уроках фізичної культури. 3**.** Вивчити і експериментально перевірити шляхи розвитку особистості учнів початкової школи на уроках фізичної культури.

Методи дослідження: теоретичні – узагальнення філософської, соціологічної і психолого-педагогічної літератури, моделювання, аналіз отриманих результатів; емпіричні – вивчення досвіду проведення уроків по фізичній культурі шляхом спостереження, педагогічний експеримент, аналіз документації, види опитування (бесіди, інтерв'ю, анкетування); медико-біологічні; інструментальні.

Анотація. Дослідження полягало в розробці педагогічних умов для створення моделі та пізнавально-розвиваючої технології розвитку учнів початкової школи на уроках фізичної культури, виявленні теоретико-методологічних передумов розвитку учнів початкової школи на уроках фізичної культури провідних принципів, які дозволяють зберегти здоров’я, особово-орієнтовані, скеровані на відносини між суб'єктами і мають пізнавальну спрямованість.

Ключові слова: фізичне виховання, життєві цінності, школярі молодшого шкільного віку.

Постановка проблеми. При формуванні життєвих цінностей молодших школярів у процесі фізичного виховання виникають певні труднощі. Їх можна подолати лише при новому соціальному статусі фізичної культури, як одного з найбільш вагомих факторів формування повноцінної особи. Засоби і методи фізичного виховання дозволяють ефективно вирішувати ряд завдань стосовно формування особистісних якостей молодої людини. Але це лише можливість, яку необхідно реалізувати шляхом спеціальної діяльності відповідного спрямування. Таким видом діяльності може бути гра, характерними особливостями якої є наявність емоційного фону, різноманіття цільових установок і вмотивованих дій.

Формування особистісних якостей молодших школярів у першу чергу повинно передбачати підвищення організованості та самостійності в ігровій і змагальній діяльності. Ці якості, сформовані у початковий період навчання в школі, допоможуть дитині зорієнтуватися в сучасному світі та матимуть істотний вплив на її повноцінний розвиток, на стан психічного, фізичного і морального здоров'я.

Актуальність обраної теми дослідження визначається як використанням засобів фізичної культури, зокрема рухливих ігор, у формуванні умінь самостійного оволодіння молодшими школярами життєвих цінностей, так і необхідністю оптимізації навчально-виховного процесу, основою якого є вміння педагога використовувати організаційно-методичні форми, скеровані на формування у молодших школярів відповідних умінь в процесі ігрової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне суспільство характеризується складними соціальними і культурними трансформаціями, які торкаються усіх аспектів життєдіяльності, зокрема і сфери освіти та її невід'ємної складової – фізичної культури. Знаменно, що сьогодні надзвичайного прискорення набув розвиток усіх сторін загальнолюдської культури. У якісно нову стадію розвитку справедливо увійшла і фізична культура [1].

На думку В.К.Бальсевича [2], у цивілізованому суспільстві культура стає одним з головних стимулів соціальних ініціатив, вона визначає якісне зростання освітньо-виховного потен-

© Павлова Н., 2007

ціалу соціуму. Процес демократизації, який в Україні відбувається у дуже складних суспільно-економічних і політичних умовах, викликав різке загострення соціальних суперечностей між ідеями демократизації і гуманізації та тенденціями, пов'язаними з кризовими явищами: посиленням соціального розшарування суспільства, зростанням злочинності та бездуховності і – як наслідок – знедоленість дітей. Наша Держава потребує забезпечення спадкоємності поколінь і підготовки суспільства, соціальних інститутів до позитивної соціалізації поколінь в сучасних умовах, розвитку особистісно-орієнтованих соціальних служб, які б сприяли саморозвитку кожної людини, пошуку засобів, можливостей і технологій їх реалізації, розширення об'єктивних можливостей сім'ї та інших соціальних інститутів тощо [3].

У даний час відбувається переосмислення методологічних ціннісно-гуманістичних основ майбутньої фізкультурної освіти, яка набуває все більш міждисциплінарного характеру. У зв'язку з цим дуже важливим стає усвідомлення людиною і суспільством усього багатства цього соціального явища в системі освіти, яке несе потужний культурний потенціал. Не дивлячись на низку безумовно прогресивних ознак свого розвитку, фізична культура не стала потребою для більшості людей. В основних сферах життєдіяльності суспільства і людини (освіті, праці, дозвіллі) вона функціонує на вкрай низькому рівні, не надаючи йому запасу міцності у вигляді здоров'я, функціональної підготовленості, психічної стійкості та емоційної задоволеності людей. На наш погляд, нова методологія фізичної культури, фізкультурної освіти повинна орієнтувати сучасного педагога на усвідомлення багатовимірності, системно-комплексного характеру зв'язків життєдіяльності людини, її здоров'я з соціально-культурними та природними детермінантами його буття. При цьому, як відзначається у В.К. Бельсевича [2], важливе розуміння людини як цілісності, оскільки уявлення про її роз'єднаність на окремі незалежні частини є помилковими та ілюзорними.

У сфері фізичної культури діють певні закони. Один з основних законів свідчить, що розвиток і функціонування фізичної культури визначається економічним і соціально-політичним ладом суспільства. Васильєва З.І, та Козакина М.Г. у своїй роботі вказують, що фізична культура у будь-якому суспільстві вирішує двоєдине завдання формування і задоволення фізкультурних потреб суспільства в цілому і кожної людини зокрема, тобто дія фізичної культури соціальна та доцільна. Іншою причиною необхідності подальшого розвитку фізичної культури є невідповідність у її сфері категорій бажаного і дійсного.

Фізична культура є однією з складноорганізованих систем соціальної реальності. У свідомості сучасного людства все виразніше усвідомлюється той факт, що культура суспільства і особистості не може бути повноцінною без прогресу культури фізичної. Таким чином, можна стверджувати про глобальний масштаб фізичної культури. Природно, що в таких умовах посилилася увага і до проблем її наукового осмислення [2–6].

Важливу роль у розвитку учнів початкової школи відіграє урок фізичної культури. Проте в рамках суворо регламентованої програми немає об'єктивної можливості забезпечити особистісно-орієнтований підхід, який сприяв би повноцінному розвитку школярів.

Істотний внесок у розвиток особистості в системі фізичної культури внесли Б.А. Ашмарін, В.К. Бальсевіч, П.Ф. Лесгафт, Л.П. Матвєєв, М.Я. Набатникова, А.Д. Новіков, Н.И. Пономарев, В.П. Пугач та ін. [3 – 6].

Сучасні теорії виховання і навчання в процесі занять фізичною культурою запропоновані Л.І. Лубишевою, Д.К. Ендрюсом [6, 9] та ін. Д.К. Ендрюсом здійснені [9] аналіз та оцінка фізичної рекреації і особливостей її прояву в конкретних умовах.

Таким чином, накопичений до теперішнього часу теоретичний і практичний досвід створює певні передумови для розробки ідей, положень і технологій розвитку особистості молодшого школяра на уроках фізичної культури.

Разом з тим, на уроках фізкультури, як і раніше, домінує установка на розвиток фізичних якостей, умінь і навичок учнів. Звідси витікає суперечність між вимогами до різностороннього розвитку молодших школярів на уроках фізичної культури і недосконалістю навчальних програм. І навіть більше – один з провідних принципів фізичного виховання – всебічний гармонійний розвиток особистості, як вищої соціальної цінності суспільства, так і залишається лише

закликом і декларацією, оскільки не підкріплений ні матеріально, ні морально, ні методично. Це породжує певну неувагу до особистості учнів, а значить, і до їх інтересів, потреб, мотивів, цінностей. В результаті склалася досить односторонняя система фізичного виховання, спрямована, головним чином, на тренування тіла, фізичних якостей тощо. Учні виконують вправи механічно, без участі свідомості, думки і відчуттів.

Виходячи з вищевикладеного, пошук педагогічних умов, які б сприяли формуванню життєвих цінностей молодших школярів на уроках фізичної культури, є надзвичайно актуальним.

Метою дослідження є розробка моделі і технології формування життєвих цінностей учнів початкової школи на уроках фізичної культури.

Завдання:

1. Виявити педагогічні умови формування життєвих цінностей учнів початкової школи на уроках фізичної культури.
2. Розробити модель рівня розвитку учнів початкової школи на уроках фізичної культури.
3. Вивчити і експериментально перевірити шляхи розвитку учнів початкової школи на уроках фізичної культури.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення філософської, соціологічної і психолого-педагогічної літератури, моделювання, аналіз отриманих результатів; емпіричні методики – вивчення досвіду проведення уроків фізичної культури шляхом спостереження, педагогічний експеримент, аналіз документації, опитування (бесіди, інтерв'ю, анкетування), а також медико-біологічні та інструментальні методики.

Конкретна методологія дослідження базується на системному підході. Провідна ідея дослідження полягає у тому, що розвиток учнів початкової школи в процесі занять фізичною культурою розглядається в контексті її фізичних, соціально-психологічних і когнітивних компонентів.

Теоретичне значення дослідження полягає у розробці педагогічних умов для створення моделі та пізнавально-розвиваючої технології виховання учнів початкової школи на уроках фізичної культури, у виявленні теоретико-методологічних передумов розвитку учнів початкової школи на уроках фізичної культури, а також провідних принципів, які забезпечують здоров’я і спираються на відносинах між суб’єктами і мають пізнавальну спрямованість.

Результати дослідження та їх обговорення. Фізична культура в системі діяльності загальноосвітньої школи є важливим засобом формування в учнів свідомого ставлення до свого здоров‘я й дотримання засад здорового способу життя. Вона сприяє підвищенню рівня фізичного розвитку і підготовленості учнів, прищепленню їм ґрунтових знань, умінь і навичок стосовно фізичного самовдосконалення, є засобом активного відпочинку, відновлення фізичних і духовних сил, виховання моральних і вольових якостей. Фізична культура, як навчальний предмет, розв‘язує виховні, освітні та оздоровчі завдання, формує загальну культуру школярів.

Орієнтація на здоровий спосіб життя, систематичні заняття фізичною культурою формуються значною мірою в дитячому та підлітковому віці. Однак, як показують дослідження, така орієнтація може бути ефективнішою лише при цілеспрямованому навчанні учнів початкових класів. При цьому важливо сформувати установку до занять фізичною культурою.

Нижче наведені основні функції такої установки:

1. Установка визначає стійкий, послідовний, цілеспрямований характер діяльності і виступає, як механізм її стабілізації; вона повинна зберегти її спрямованість у ситуаціях, які можуть безперервно змінюватися.
2. Установка звільняє суб`єкт від необхідності приймати рішення і довільно контролювати діяльність, яка відбувається у ситуаціях, що могли трапитися раніше.

Потенціал предмету „Фізична культура і здоров‘я” полягає у формуванні та вихованні в учнів інтересу і звички до занять фізичними вправами, цікавості до українських народних ігор, уважного ставлення до власного здоров‘я; формування стійких мотиваційних установок на здоровий спосіб життя, формування усвідомленої індивідуальної установки на необхідність розвитку власних фізичних якостей та рухових здібностей, виховання морально-вольових і психологічних якостей особистості.

Головна мета формує основні завдання галузі: прищепити учням основи фізичної культури особистості (мотивованої потреби занять фізичними вправами, потягу до набуття знань та умінь спеціальної рухової діяльності); створення умов для досягнення оптимального рівня здоров‘я, фізичного розвитку і підготовленості, виховання моральних і вольових рис характеру особистості, формування ціннісних орієнтацій стосовно здорового способу життя і зміцнення здоров‘я і ін.

«Точками зростання» життєвого досвіду зазвичай є «больові точки» людського життя: труднощі, невдачі, поразки, помилки і т. ін. Вони вимагають від людини роздумів про життя, аналізу та оцінки своєї діяльності, формулювання висновків і принципів поведінки. Таким чином, в структурі цього особистого новоутворення можна виділити *аксіологічний компонент.*

У життєвий досвід включені переживання, відчуття, образні представлення людини [8]. Його зміст складає синтез відчуттів і переживань, знань, умінь, навичок, способів спілкування, мислення і діяльності, стереотипів поведінки, ціннісних орієнтацій та установок.

У структуру життєвого досвіду входять також уявлення дитини про саму себе, про життя, природу, працю і ін., як головних життєвих цінностей, емоційно-ціннісне відношення до них, самооцінка і характеристики стилю життя. Різноманітні також джерела набуття життєвого досвіду.

Педагоги недостатньо розвивають уміння рефлексій і навичок дітей до осмислення свого життєвого досвіду та досвіду інших людей, пошуку вірного рішення у різних життєвих ситуаціях, адекватних дитячому життєвому досвіду, не завжди актуалізують його в процесі навчання і виховання з метою необхідної корекції і збагачення.

За своєю сутністю характеристика життєвих цінностей молодших школярів полягає у наступному: дитина молодшого шкільного віку ще не здатна самостійно орієнтуватися і жити в суспільстві, вирішуючи власні життєві проблеми без допомоги і активної участі дорослих. Її життєвий досвід лише поступово формується, розширюється, кількісно і якісно збагачується. Виходячи з результатів теоретичного аналізу, виникає потреба сформулювати робоче визначення цього поняття і дати йому психолого-педагогічну характеристику.

Життєві цінності молодших школярів – це синтез уявлень, вражень, відчуттів, ціннісних орієнтацій про самих себе, про природу, суспільство, працю, а також практичних умінь і навичок, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві, для самостійного вирішення власних життєвих проблем.

У дітей молодшого шкільного віку *досвід відношення до головних життєвих цінностей з позицій культури суспільства* – досвід відношення до самого себе, до своєї сім'ї та до інших людей, до праці, природи опосередковано та безпосередньо *збагачується.*

Аналіз динаміки формування життєвого досвіду молодших школярів на основі життєвих цінностей в процесі фізичного виховання дозволяє виділити три рівні його сформованості: *низький, середній і достатній.*

Для оцінки рівня сформованості життєвого досвіду молодших школярів нами була розроблена спеціальна шкала. Методика оцінювання ґрунтується на результатах цільового педагогічного спостереження за школярами учителів фізичної культури, як незалежних експертів, у співпраці з батьками. Учителям було поставлене завдання визначати прояв рівня (низький, середній або достатній) кожного з трьох означених вище компонентів життєвого досвіду кожної дитини. Ці рівні по кожному компоненту оцінювались певною кількістю набраних балів (низький рівень – 1 бал, середній рівень – 2 бали, достатній рівень – 3 бали). Сума балів для кожної дитини за всіма трьома компонентам дає можливість робити висновок про загальний рівень сформованості її життєвого досвіду.

І група (низький рівень). Молодші школярі мають елементарні уявлення про себе самих, про свою сім'ю, про роль праці в житті людини, не виявляють цікавості до цих питань. Їх самооцінка занижена, відсутній інтерес до власної особи, невпевненість у собі. Заняття фізичною культурою вони не вважають головною життєвою цінністю, не осмислюють її значущості у житті людини. Ці школярі не вміють аналізувати власний життєвий досвід і досвід інших людей, оцінювати реальні життєві ситуації, що спричинене нерозвиненістю їх умінь рефлексій і мови. Вони погано орієнтуються в побуті, не самостійні у вирішенні власних сьогоднішніх життєвих проблем.

ІІ група (середній рівень). Молодші школярі мають поверхневі уявлення про самих себе, свою сім'ю, про роль праці в житті людини, цікавість до цих питань проявляють ситуативно, залежно від зовнішніх стимулів. Їх самооцінка близька до адекватної, вони не завжди виявляють цікавість до власної особистості, не впевнені у собі. Заняття фізичною культурою вважають головною життєвою цінністю, але їх значущість в житті людини осмислюють поверхнево. Не завжди вміють аналізувати як свій, так і чужий життєвий досвід, використовувати його уроки і робити необхідні висновки. Не завжди вміють правильно оцінювати реальні життєві ситуації унаслідок недостатньої розвиненості умінь рефлексій.

ІІІ група (достатній рівень). Молодші школярі мають достатньо широкі для їх віку життєві уявлення про самих себе, про свою сім'ю, про роль праці в житті людини, виявляють постійну зацікавленість до цих питань. Їх самооцінка адекватна або близька до неї, вони виявляють зацікавленість до власної особистості, впевнені в собі та у багатьох життєвих ситуаціях. Заняття фізичною культурою вважають головною життєвою цінністю і правильно осмислюють її значущість в житті людини. Вміють дуже добре аналізувати як власний життєвий досвід, так і досвід інших людей, і використовувати його уроки. Вони вміють правильно оцінювати різні життєві ситуації.

В процесі реалізації збагачення життєвого досвіду молодших школярів особливого значення набувають **методи навчання.**

Серед них виділяють *словесні методи* (розповідь, пізнавальна, етична бесіда), *наочні методи* (ілюстрації, малюнки, схеми), *пізнавальні методи* (порівняння, повторення), *практичні методи* (фізичні вправи, ігрові завдання, життєві ситуації). Серед *методів виховання* найбільш важливими і дієвими є методи *переконання* (пояснення, роз'яснення, порада, заохочення і т.д.), *прикладу і вправи, ігровий і змагальний* методи.

Висновки

1**.** Проведені дослідження доводять, що необхідною умовою реалізації процесу збагачення життєвого досвіду молодших школярів в процесі фізичного виховання є науково-обґрунтована концепція процесу набуття життєвого досвіду У ній викладений авторський підхід до визначення поняття «Життєві цінності молодших школярів», який базується на теоретичних положеннях, виявлених у результаті аналізу філософської, педагогічної і психологічної літератури.

2**.** Даним дослідженням експериментально доведено, що ефективність процесу формування життєвих цінностей молодших школярів забезпечується реалізацією в процесі фізичного виховання ієрархічно взаємопов'язаними педагогічними умовами: осмисленням концепції процесу формування життєвого досвіду в сім'ї та в школі, впровадженням у практику початкової школи розробленої методики процесу збагачення життєвого досвіду школярів, яка реалізується в процесі занять фізичною культурою.

Література

1. *Бальсевич В.К.* Физическая культура для всех и для каждого. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 208 с.

2. *Бальсевич В.К.* Концепция альтернативных форм организации физического воспитания детей и молодежи //Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 1996. № 1. – С. 23–25.

3. *Бальсевич В.К.* Перспективы развития общей теории и технологий спортивной подготовки и физического воспитания (методологический аспект) // Теор. и практ. физ. культ. 1999, № 4. – С. 21–26, 39–40.

4. *Бестужев-Лада И.В.* Против превращения спорта в современное гладиаторство //На пороге XXI века: образование и культура (международная конференция). – М.: РАО. 1996. – С. 29 – 30.

5. Изучение личности школьника учителем. Под ред. З.И. Васильевой, М.Г. Казакиной и др. – М.: Педагогика, 1991. – 136 с.

6. *Лубышева Л.И.* Современный ценностный потенциал физической культуры и спорта и пути его освоения обществом и личностью // Теор. и практ. физ. культ. 1997, № 6. – С. 10–15.

7. *Подмазин С.И.* Личностно-ориентированное образование. – Запорожье: Просвита, 2000. – 250 с.

8. *Сухомлинский В.А.* Павлышская средняя школа. – М., 1969. – 159 с.

9. *Эндрюс Д.К.* Роль образования в пропаганде здорового образа жизни в двадцать первом столетии //Теор. и практ. физ. культ., 1993, № 1. – С. 46–48.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Наталья ПАВЛОВА

Восточноукраинский национальный университет имени В. Даля

Цель исследования – разработка модели и технологии формирования жизненных ценностей младших школьников на уроках физической культуры.

Задание: 1**.** Определить предпосылки развития личности учеников начальной школы на уроках физической культуры. 2**.** Разработать модель жизненных ценностей учеников начальной школы на уроках физической культуры. 3**.** Изучить и экспериментально проверить пути развития личности учеников начальной школы на уроках физической культуры.

Методы исследования: теоретические – обобщение философской, социологической и психолого-педагогической литературы, моделирования, анализ полученных результатов; эмпирические – изучение опыта проведения уроков по физической культуре путем наблюдения, педагогический эксперимент, анализ документации, виды опроса (беседы, интервью, анкетирования); медико-биологические; инструментальные.

Аннотация. Исследование заключалось в разработке педагогических условий для создания модели и познавательно-развивающей технологии развития учеников начальной школы на уроках физической культуры, изучении теоретико-методологических предпосылок развития учеников начальной школы на уроках физической культуры ведущих принципов, которые позволяют сберечь здоровье, личностно-ориентированные, направленные на отношения между субъектами и имеющие познавательную направленность.

Ключевые слова: физическое воспитание, жизненные ценности, ученики.

PEDAGOGICAL TERMS OF FORMING OF VITAL VALUES IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION

Natalia PAVLOVA

The Easte Ukrainiany National University name after V. Dal'

Aim: is development of model and technology of development of personality studying primary school on the lessons of physical culture.

Tasks: 1. To expose pre-conditions of development of personality of pupils studying at primary school on the lessons of physical culture;

2. To develop the model of development of personality of pupils studying at primary school on the lessons of physical culture;

3. To study check up and experimentally the ways of development of personality studying primary school on the lessons of physical culture. 4. To develop and inculcate in practice of lessons on a physical culture programmatic-methodical materials.

Research **methods**: theoretical is generalization of philosophical, sociological and psycho-pedagogical literature, design, analysis of results; empiric is a study of experience of conducting lessons on a physical culture by a supervision, pedagogical experiment, analysis of document, types of questioning (conversations, interview, questionnaire); medico-biologic; instrumental methods.

Abstract. The theoretical value of research consists of development of pedagogical terms for creation of model and cognitive-developing technology of development of pupils personality studying at primary school on the lessons of physical culture, expression of theoretic-methodological pre-conditions of development of personality studying at primary school on the lessons of physical culture; in a ground, in the process of teaching there is an aggregate of the followings principles: health care, personality-oriented, subject relations and cognitive orientation. The model of development of personality is constructed studying on the lessons of physical culture.

Key words: physical education, vital values, and schoolboys.